

דברים לזכרו של פרופ' זאב פלק ז"ל*

מאת

צבי א' טל**

את זאב ראיתי לראשונה לפני יותר מחמישים שנה, ככפר העברי נווה-יעקב. כפר קטן היה, צפונית לירושלים. אביו, ד"ר מאיר פלק ז"ל, היה רופא ילדים, והיה דר בכפר ההוא. גם אחי ז"ל היה גר שם בכפר, ואני התגוררתי אצלו. כאשר בא זאב לבקר ולכבד את הוריו, נפגש גם עם אחי, ואז ראיתי אותו לראשונה. זאב ואחי דיברו בדברי תורה. אינני זוכר מה דיברו, אבל הרשים אותי זאב בחיות הרבה ובשמחה שבשיחתו. הרושם הזה היה ניכר על רקע בית הוריו, שהיה בית ייקי, עשוי בסדר ומשטר ואיפוק והכל מדוד במידה. על רקע זה בלט זאב בשמתת החיים שבשיחתו. בכלל היה זאב איש שיחה נפלא. שיחתו הייתה קולחת ונלכבת, שפתו ברורה וכובשת בפשטותה. אני נזכר בשיחתו בעת שישב באבלות על אמו, והיה מרתק את השומעים בסיפוריו אודות אמו, וכיצד הצילה את המשפחה מתוך ההפכה בגרמניה המנואצת. שיחתו האחרונה עמנו הייתה בשעה שישבנו אנו באבלות על אחי ז"ל, וכל כך התרגשנו, עד שמיד רשמתי לי את תוכן דבריו כדי שלא אשכח; על דבריו אלה אחזור בסוף.

ציינתי את דברי התורה כינו ובין אחי, שהיו שמחים. תורה שאדם לומד מתוך שמחה – נבלעת באבריו. הגאון מסוכטשוב, בהקדמה לספרו אגלי טל על הלכות שבת, מדבר על הצורך ללמוד תורה מתוך הנאה ושמחה.

תורה שאדם לומד מתוך שמחה – נבלעת באבריו. אולי זה הפירוש של דברי המשורר בתהלים – "ותורתך בתוך מעי". הפסוק כולו: "לעשות רצונך אֵלֵי חפצתי ותורתך בתוך מעי" (תהילים מ' ט'). אינו אומר בתוך מוחי ולבי אלא בתוך מעי. שהתורה, כמו המזון, נבלעת והופכת דם מדמו ובשר מבשרו. כי יכול אדם ללמוד תורה ולהבינה היטב, אבל תורתו לחוד, ומעשיו ומידותיו לחוד. יכול הוא לקיים את המצוות, בעיקר את "חובות האברים" כלשון הרב חובות הלבבות, אבל אין קשר בין תורתו ובין התנהגותו. דבר זה נכון לא רק לגבי תורה שאדם לומד, אלא גם לגבי החכמות והפילוסופיות. שחה לי חברה קרובה שהייתה אישיות גדולה לעצמה, והייתה גם

* הדברים נאמרו בבית הכנסת יקר, ט בחשוון התשנ"ט.

** שופט בית המשפט העליון ברימוס.

משומעי ליקתו של זאב בשיעוריו בתלמוד ירושלמי (כאשר מצב בריאותה הרשה לה). היא עבדה באוניברסיטה העברית. בחדר הסמוך לחדרה אירע שיטפון. הפרופסור הנכבד שבחדר המוצף, ניסה לייבש את הספרים לחומו של תנור (ושכנתו לימדה אותו שאין לעשות כן) ועל שאר הדברים הרטובים, הניח כיסוי! ואותו פרופסור היה מומחה לתסיסה! הרי לך דוגמא לניתוק הקיים אצל בני אדם רבים, בין תורה וחכמה שלמדו ובין התנהגותם.

לא כן זאב. התורה נבלעה באבריו והיו לאתרים. היא נחקה בו. ולכן כשם שהקפיד על קיום מצוות האברים, דרש מעצמו ומזולתו קיום מצוות הלכות ומימוש הערכים הגלומים ביהדות גם במעשי יום-יום ובפסיקה ההלכתית. אצלו לא היה ניתוק בין התורה וההלכה, ובין מעשי יום-יום. ולכן לא יכול להשלים עם עוול הנעשה, ככיכול, בשם התורה וההלכה.

מצוות "ואהבת לרעך כמוך" – מחייבת מסקנות אופרטיביות יום-יום כפי שגם חכמינו הסיקו בהלכות רבות. הנורמה של "דרכיה דרכי נועם" – מחייבות גם תוצאות של נועם ולא של עוול, כפי שדרשו גם חכמינו.

זאב האמין שהתורה היא "תורת חיים", כלומר, תורה שיש בידה פתרונות לבעיות החיים. הוא האמין שכאשר המציאות החברתית, הכלכלית, האמונית והפוליטית משתנה, ויוצרת מצבים ובעיות חדשים, יש בכוחה של ההלכה למצוא פתרונות צודקים וישרים, ברוח אהבת הרע ובדרכי נועם.

ולכן לא יכול להשלים עם מצוקתן של נשים מסורבות גט, המעוגנות על ידי בעליהן, ואינן יכולות להשתחרר ממשפחה מפורקת, אלא לאחר מאבק מר לאורך שנים ובמחיר ויתורים מפליגים. את דיעותיו בענין זה לא שמר לעצמו. אם קראתי עליו קודם לכן את הפסוק "ותורתך בתוך מעי", הריני קורא עליו את המקרא שלאחריו: "בישרתי צדק בקהל רב, הנה שפתיי לא אכלא, ה' אתה ידעת. צדקתך לא כיסיתי בתוך לבי, אמונתך ותשועתך אמרתי לא כיתדתי חסדך ואמתך לקהל רב" (שם פסוקים י"א-י"ב).

בשנת תשל"ג יצא מחקרו בדבר תביעת גירושין מצד האישה בדיני ישראל, וחזר ונדפס בשנת תשל"ז, בהוצאת המכרז למחקרי חקיקה ולמשפט השוואתי של האוניברסיטה העברית בירושלים. זהו מחקר שבו נטל זאב – כפי שהוא כותב בהקדמתו – היבט חברתי היסטורי וצירף אותו לדיון ההלכתי השיטתי, וכן צירף ניתוח סטטיסטי על גורלן של תביעות גירושין מצד האישה בבית הדין הרבני בירושלים. הוא לא הסתפק בהצגת הבעיות, אלא גם הציע מספר הצעות אלטרנטיביות לפתרון, והכל בתוך מסגרת ההלכה. לא מחוצה לה. אדרבא, כפי שכותב זאב בהקדמתו, "כל המתנגד לפתרון הקיצוני של הנהגת נישואין וגירושין אזרחיים במדינה, לא יוכל להתעלם מעימות זה (של דרכי העולם המודרני עם ההלכה) ועליו לבדוק תמיד את ההלכה, אם עונה היא

עדיין על הצרכים הללו; כי זו מידתה של תורת חיים, שלא תוכל להתרחק מדרכי בני אדם ושתנסה לתקן אותם ולא להתיימש מהם". עד כאן לשונו.

המחקר הזה וההצעות שבו היו ראויים להתייחסות ולוויכות ציבורי. כי העוול מוחשי מאד, הבעייה דוחקת מאד ותובעת פתרונה. אבל המימסד הרבני התעטף בשתיקה. בהקדמתו להדפסה השניה כותב זאב בצער כי "הרבנים והדיינים ששלחתי להם חיבורי לא זיכו אותי בשום תגובה, ויהא רק אישור קבלה". התוצאה היחידה היתה ששללו ממנו את הרשות לעיין בתיקי בתי הדין כדי למנוע ממנו עריכת מחקרים נוספים. "אין כל הצדקה לדחות את הפתרונות המוצעים או להשתיקם, מבלי להציע פתרונות אחרים". פתרונות אחרים לא הוצעו והמצב לא השתפר, והגענו למצב הקיצוני אותו ביקש למנוע, והיא הדרישה להנהגת נישואין וגירושין אזרחיים, שפירושם גם נישואי תערוכת ונישואי קרובי עריות.

בספר אחר שלו – שראה אור בשנת תש"ם – ערכי משפט ויהדות, יוצא זאב לבדוק את היחס בין ערכים ועקרונות מוסר ובין פרטי הלכות ודינים, וכיצד נגזרים האחרונים מן הראשונים.

גם כאן כותב זאב דברים שהם כאילו נחצבים מלבו: "קניין ממשי של התורה, מצריך תפיסה בכל כוחות הנפש, כולל חוש המוסר, חוש היופי וכושר הגיון. כל עוד אנו מנסים להכיר את התורה ללא גישה ערכית, לא תיהפך חלק ממנו. כדי להפוך אותה לתורת חיים, צריכים אנו להעמידה לעומת המושגים המקובלים עלינו ולבחון אותה על פי ערכינו" (שם, עמ' 29).

כמדומני שדברים אלה מבטאים את גישתו המוסרית והערכית של זאב לתורה, למצוות ולהלכה. הוא קנה את התורה בכל כוחות נפשו, כולל חוש המוסר, חוש היופי וכושר ההגיון. והקניין הזה לא היה סטטי. הוא היה דינמי. כל העת היה זאב ממבקשי ה', מדורשי ה'. הוא חיפש דרך להתקרב יותר אל ה' בתפילה, שהיא עבודה שבלב ולא רק עבודה שבפה ובשפתיים, דרך שיש בה יופי ומוסר.

פגישתנו האחרונה הייתה, כפי שהזכרתי, בעת שבא לנחם אותנו באבל אחי ז"ל, לאחר חג הפסח שעבר. דיברנו על הסידור רינת ישראל שכעריכת אחי, שהפך להיות סידור תפילה של רבים וכן שלימים. ואז סיפר לנו זאב כדברים האלה:

לבר מצווה שלי קיבלתי סידור דרך החיים של הגאון רבי יעקב מליסא. אבי ביקש ממני שאתן לו את הסידור, ומכאן ואילך התפלל רק בו. אולי מפני שמוצאה של משפחתנו מליסא. לימים, בלומדי בישיבה, נודמן לי סידור דרך החיים. קראתי בהקדמה שהגאון המחבר כותב ומבאר את המימרא של חז"ל ש"הנפטר מתבירו אל יפטר אלא מתוך דבר הלכה, שמתוך כך זוכרהו". והוא מסביר שכל דרך היא בחזקת סכנה וטוב שיהיה לאדם מליץ ומתוך שחבריו יזכרהו בדבר הלכה יהא לו הדבר למליץ. כל שכן ההולך בדרך כל הארץ שהוא צריך מליצים גדולים. והגאון המחבר אומר על עצמו שאף

על פי שכתב דברי תורה הרבה, שמא היו כזה גם פניות. לכן, עכשיו לעת זקנתו אמר לכתוב דבר שכולו לשם שמים ואין בו מחלוקות וזהו סידור התפילה וכל התמימים והישרים שיתפללו בו יהיו לו למליצים. הוסיף זאב ואמר, שהוא התרגש מאד למיקרא הדברים, שהרי אביו – שבאמת היה צדיק תמים – הוא מהישרים והתמימים שעליהם כותב הגאון מליסא בהקדמתו. והוא הדין, אמר זאב, שאלפי ישראל המתפללים בסידור רינת ישראל, יהיו מליצים גדולים עבור אחי.

דבריו של זאב גרמו לנו להתרגשות רב. ואפשר גם לומר, שכל התמימים והישרים שתורתו של זאב נר לרגליהם, תלמידיו ושומעי ליקחו, קוראיו וחבריו מבקשי השם, הם ימליצו טוב בעדו.